Vol 6 Issue 5 November 2016 ISSN No :2231-5063

International Multidisciplinary Research Journal

Golden Research Thoughts

Chief Editor
Dr.Tukaram Narayan Shinde

Publisher
Mrs.Laxmi Ashok Yakkaldevi

Associate Editor
Dr.Rajani Dalvi

Honorary
Mr.Ashok Yakkaldevi

Welcome to GRT

RNI MAHMUL/2011/38595 **ISSN No.2231-5063**

Golden Research Thoughts Journal is a multidisciplinary research journal, published monthly in English, Hindi & Marathi Language. All research papers submitted to the journal will be double - blind peer reviewed referred by members of the editorial board.Readers will include investigator in universities, research institutes government and industry with research interest in the general subjects.

Regional Editor

Manichander Thammishetty
Ph.d Research Scholar, Faculty of Education IASE, Osmania University, Hyderabad

International Advisory Board

Kamani Perera
Regional Center For Strategic Studies, Sri Lanka

Janaki Sinnasamy
Librarian, University of Malaya

Romona Mihaila
Spiru Haret University, Romania

Delia Serbescu
Spiru Haret University, Bucharest, Romania

Anurag Misra
DBS College, Kanpur

Titus PopPhD, Partium Christian University, Oradea,Romania

Mohammad Hailat
Dept. of Mathematical Sciences, University of South Carolina Aiken

Abdullah Sabbagh
Engineering Studies, Sydney

Ecaterina Patrascu
Spiru Haret University, Bucharest

Loredana Bosca
Spiru Haret University, Romania

Fabricio Moraes de Almeida
Federal University of Rondonia, Brazil

George - Calin SERITAN
Faculty of Philosophy and Socio-Political Sciences Al. I. Cuza University, Iasi

Hasan Baktir
English Language and Literature Department, Kayseri

Ghayoor Abbas Chotana
Dept of Chemistry, Lahore University of Management Sciences[PK]

Anna Maria Constantinovici
AL. I. Cuza University, Romania

Ilie Pintea,
Spiru Haret University, Romania

Xiaohua Yang
PhD, USA

......More

Editorial Board

Pratap Vyamktrao Naikwade
ASP College Devrukh,Ratnagiri,MS India

R. R. Patil
Head Geology Department Solapur University,Solapur

Rama Bhosale
Prin. and Jt. Director Higher Education, Panvel

Salve R. N.
Department of Sociology, Shivaji University,Kolhapur

Govind P. Shinde
Bharati Vidyapeeth School of Distance Education Center, Navi Mumbai

Chakane Sanjay Dnyaneshwar
Arts, Science & Commerce College, Indapur, Pune

Awadhesh Kumar Shirotriya
Secretary,Play India Play,Meerut(U.P.)

Iresh Swami
Ex - VC. Solapur University, Solapur

N.S. Dhaygude
Ex. Prin. Dayanand College, Solapur

Narendra Kadu
Jt. Director Higher Education, Pune

K. M. Bhandarkar
Praful Patel College of Education, Gondia

Sonal Singh
Vikram University, Ujjain

G. P. Patankar
S. D. M. Degree College, Honavar, Karnataka

Maj. S. Bakhtiar Choudhary
Director,Hyderabad AP India.

S.Parvathi Devi
Ph.D.-University of Allahabad

Sonal Singh,
Vikram University, Ujjain

Rajendra Shendge
Director, B.C.U.D. Solapur University, Solapur

R. R. Yalikar
Director Managment Institute, Solapur

Umesh Rajderkar
Head Humanities & Social Science YCMOU,Nashik

S. R. Pandya
Head Education Dept. Mumbai University, Mumbai

Alka Darshan Shrivastava
Shaskiya Snatkottar Mahavidyalaya, Dhar

Rahul Shriram Sudke
Devi Ahilya Vishwavidyalaya, Indore

S.KANNAN
Annamalai University,TN

Satish Kumar Kalhotra
Maulana Azad National Urdu University

Address:-Ashok Yakkaldevi 258/34, Raviwar Peth, Solapur - 413 005 Maharashtra, India
Cell : 9595 359 435, Ph No: 02172372010 Email: ayisrj@yahoo.in Website: www.aygrt.isrj.org

ISSN: 2231-5063 Impact Factor :4.6052(UIF) Volume - 6 | Issue - 5 | November - 2016

Golden Research Thoughts

''बीड जिल्हयातील नियंत्रित बाजारपेठांचे कार्ये''

डॉ. ढास. डी. के. [1] , श्री. दादासाहेब जयवंतराव काटे[2]
[1]अर्थशास्त्र विभागप्रमुख, प्रमिलादेवी पाटील कला व विज्ञान महाविद्यालय, नेकनूर. जि. बीड .
[2]संशोधक विद्यार्थी, स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ, नांदेड उपकेंद्र लातूर.

प्रस्तावना :

भारतातील शेतकऱ्यांची आवश्यक त्या प्रमाणात प्रगती झाली नाही, त्यांच्या या प्रगतीमध्ये वेगवेगळे घटक अडथळा ठरत आहेत . त्यामध्ये विपणन व्यवस्थेतील गैर व्यवहार, मध्यस्थांची मोठी संख्या, बाजारपेठेतील माहितीचा अभाव या कारणांमुळे शेतकऱ्यांच्या मालाला योग्य भाव मिळत नाही. त्यामुळे उत्पादन होते तरीदेखील शेतकऱ्यांना उत्पन्न प्राप्त होत नाही व ते मागास राहतात, या गोष्टी टाळण्यासाठी शासनाने कृषी मालासाठी नियंत्रित बाजारपेठांची स्थापना केली आहे. भारतात नियंत्रित बाजारपेठ स्थापन करण्याची कल्पना स्वातंत्र्यपूर्व काळात 1897 मध्ये मांडण्यात आली व पुढे 'रॉयल कमिशन ऑन अग्रीकल्चर' च्या सूचनेनुसार प्रत्येक राज्यात नियंत्रित बाजारपेठांची स्थापना केली जात आहे. आज भारतात 2433 तर महाराष्ट्रामध्ये 305 नियंत्रित बाजारपेठ आहेत. या बाजारपेठांमधून शेतमाल खरेदीचे व्यवहार केले जातात परंतु आज देखील या बाजारपेठांना आवश्यक त्या प्रमाणात यश मिळाले नाही. सध्या वर्ल्ड बँकच्या मदतीने सुरु असलेल्या महाराष्ट्र स्पर्धाक्षम कृषी विकास प्रकल्पच्या माध्यमातून महाराष्ट्रातील कृषी विपणन व्यवस्था सुधारणांचा प्रयत्न केला जात आहे. बीड जिल्ह्यामध्ये उद्योगांची संख्या कमी असल्यामुळे शेतीवर अवलंबून असणाऱ्या शेतकऱ्यांची संख्या जास्त आहे. बीड जिल्ह्यात अकरा तालुके असून कृषी उत्पन्न बाजार समितांची संख्या फक्त नऊ आहे. या नियंत्रित बाजारपेठांच्या माध्यमातून शेती मालाचे व्यवहार पूर्ण केले जात आहेत परंतु उत्पादित मालापैकी फार कमी भाग नियंत्रित बाजारपेठेत विक्रीस येत आहे तर उर्वरित कृषी माल इतर खाजगी बाजारपेठेतून विकला जात असल्यामुळे शेतकऱ्यांची फसवणूक व पिळवणूक होत आहे.

अभ्यासाचे उद्दिष्टे

1. बीड जिल्ह्यातील कृषी उत्पादन व नियंत्रित बाजारपेठेतून खरेदी केल्या जाणाऱ्या मालाचा अभ्यास करणे.
2. बीड जिल्ह्यातील नियंत्रित बाजारपेठनिहाय झालेल्या शेतमाल उलाढालीचा अभ्यास करणे.

संशोधन पद्धती :

सदरचा संशोधन लेख लिहिण्यासाठी द्वितीय माहितीचा वापर करण्यात आला आहे. ही द्वितीय माहिती प्राप्त करण्यासाठी शासनाचे अहवाल संशोधन लेख, पुस्तके, मासिके व संकेतस्थळाचा वापर करण्यात आला आहे.

नियंत्रित बाजारपेठांची रचना :

नियंत्रित बाजारपेठांची स्थापन कायद्यानुसार केली जात आहे. नियंत्रित बाजारपेठांचे संचलन करण्यासाठी बाजार समिती स्थापन करण्यात येते. या समितीमध्ये सरकार, स्थानिक स्वराज्य संस्था, दलाल, व्यापारी आणि शेतकऱ्यांचे प्रतिनिधी असतात. या समितीमार्फत नियंत्रित बाजारपेठांचे कार्य पार पाडले जाते.

नियंत्रित बाजारपेठांची कार्ये :

1. शेतकऱ्यांच्या मालाला योग्य भाव मिळवून देणे.
2. शेतमाल खरेदी विक्री व्यवहारात पारदर्शकता आणणे.
3.बाजारातील माहितीचे शेतकऱ्यां पर्यंत प्रसारण करणे.
4.बाजारपेठेमध्ये पायाभूत सुविधा उपलब्ध करणे.

बीड जिल्ह्यातील नियंत्रित बाजारपेठांचे कार्ये :

बीड जिल्ह्यात सन 2011–2012 मध्ये उत्पादन झालेल्या कृषी मालापैकी काही माल नियंत्रित बाजारपेठांतून विकला जात आहे तर काही माल खाजगी बाजारपेठेतून विकला गेला आहे. नियंत्रित बाजारपेठांतून विकल्या जाणाऱ्या मालाचे प्रमाण खालील तक्त्यात दर्शविण्यात आले आहे.

Volume - 6 | Issue - 5 | November - 2016

तक्ता क्र. 1
बीड जिल्ह्यातील शेतमाल उत्पादन व नियंत्रित बाजारपेठेतून खरेदी (2011–2012)

अ.क्र	पीक	उत्पादन	नियंत्रित बाजारपेठेतून खरेदी	उत्पादनाशी टक्केवारी
1.	गहू	50908	11071	21.7
2.	बाजरी	103479	74213	71.7
3.	ज्वारी	119590	15773	13.2
4.	तूर	30039	15545	51.7
5.	मुग	2538	1084	42.7
6.	उडीद	8738	1035	11.8
	एकूण	315292	118721	37.7

स्रोत : बीड जिल्हा सामाजिक व आर्थिक समालोचन 2012

आलेख क्र. 1

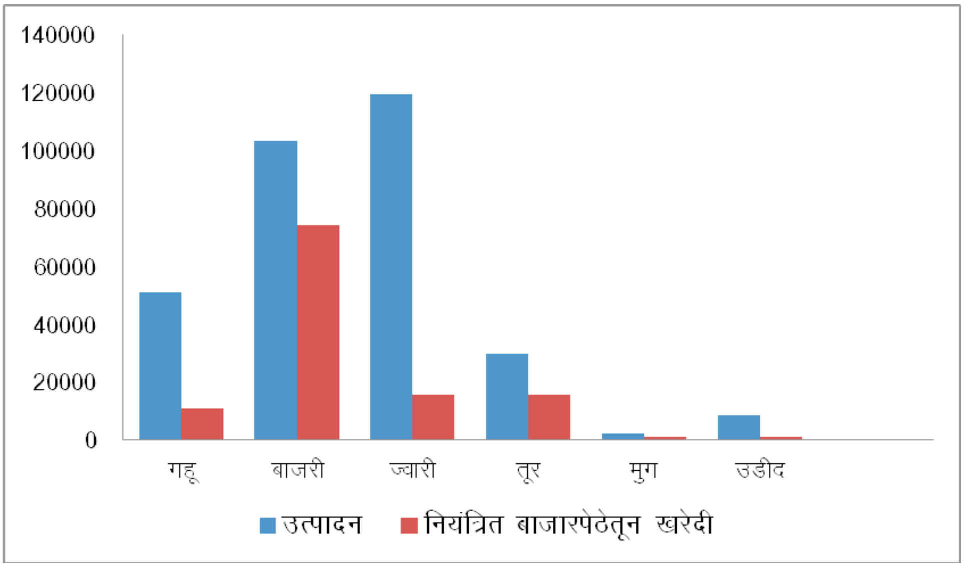

स्रोत : तक्ता क्र. 1

वरील तक्ता क्र.1 मध्ये बीड जिल्ह्यात झालेले कृषी उत्पादन व नियंत्रित बाजारपेठेतून झालेली खरेदी यांचे प्रमाण दर्शविण्यात आले आहे. बीड जिल्ह्यात 2011–12 या वर्षामध्ये 50908 टन गहू उत्पादन झाले आहे. त्यापैकी 11071 टन गव्हाची खरेदी नियंत्रित बाजारपेठेतून झाली आहे. त्याचे प्रमाण 21.7 टक्के आहे तर बाजरीच्या उत्पादनापैकी 71.7 टक्के माल हा नियंत्रित बाजारपेठेतून खरेदी केला आहे. त्याचप्रमाणे ज्वारी 13.2 टक्के, तूर 51.7 टक्के, मुग 42.7 व उडीद 11.8 टक्के एवढा शेतीमाल नियंत्रित बाजारपेठेतून खरेदी केला आहे. बीड जिल्ह्यात वर नमूद केलेल्या पिकांचे 2011–12 या वर्षामध्ये एकूण 315292 टन उत्पादन झाले आहे तर त्यापैकी 37.7 टक्के म्हणजेच 118721 टन मालाची खरेदी नियंत्रित बाजारपेठेतून केली गेली आहे.

यावरून दिसून येते कि जरी उत्पादित मालाचा काही भाग उपभोगासाठी वापरला जात असला तरी शेतकऱ्यांच्या शेतमालाला योग्य किंमत मिळण्यासाठी नियंत्रित बाजारपेठेतून खरेदी होणे आवश्यक आहे. परंतु बीड जिल्ह्यामध्ये उत्पादन झालेल्या शेतमाला पैकी फक्त 37.7 टक्के माल नियंत्रित बाजार पेठेमार्फत खरेदी केला गेला आहे तर उर्वरित उत्पादित मालाची विक्री खाजगी बाजारपेठेतून केली जात आहे.

बीड जिल्ह्यात 11 तालुके असून 9 नियंत्रित बाजारपेठा आहेत त्यामधून बीड जिल्ह्यातील शेतमालाचे व्यवहार पूर्ण केले जातात.

Volume - 6 | Issue - 5 | November - 2016

तक्ता क्र. 2
बीड जिल्ह्यातील बाजार समिती निहाय शेतमालाची वार्षिक उलाढाल (2011–12) (टनामध्ये)

पीक	गहू	बाजरी	ज्वारी	तूर	मुग	कांदा	उडीद	एकूण	टक्केवारी
बाजार समिती									
आष्टी	724	569	1208	350	131	21755	512	25329	34.27
गेवराई	1496	1303	729	4269	166	–	–	7963	10.77
माजलगाव	573	911	364	4897	187	–	–	6932	9.38
वडवणी	43	122	34	26	–	–	–	215	0.70
बीड	1400	2360	1600	1350	30	–	430	7170	9.70
धारूर	705	897	410	48	4	–	1	2065	2.79
परळी	4961	1231	11225	4256	557	–	12	22242	30.09
अंबाजोगाई	1196	37	202	349	5	–	–	1789	2.42
एकूण	11098	7420	15772	15545	1080	21755	1250	73920	100.00

स्रोत : बीड जिल्हा सामाजिक व आर्थिक समालोचन 2012

वरील तक्ता क्र. 2 मध्ये बीड जिल्ह्यातील बाजार समिती निहाय शेतमालाची वार्षिक उलाढाल दर्शविण्यात आली आहे. बीड जिल्ह्यात एकूण शेतमाल उलाढालीपैकी आष्टी बाजार समिती मधून 34.27 टक्के, गेवराई मधून 10.77 टक्के, माजलगाव मधून 9.38 टक्के, वडवणी 0.70 टक्के, बीड मधून 9.70 टक्के, धारूर मधून 2.79 टक्के, परळी मधून 30.09 टक्के व अंबाजोगाई बाजार समितीमधून 2.42 टक्के शेतमालाची वार्षिक उलाढाल झाल्याचे दिसून आले आहे.

यावरून दिसून येते कि, सर्वात जास्त शेतमालाची उलाढाल आष्टी कृषी बाजार समितीमधून झाली आहे. तर सर्वात कमी उलाढाल वडवणी बाजार समितीमध्ये झाली आहे.

निष्कर्ष

उत्पादित मालाचा काही भाग उपभोगासाठी वापरला जात असला तरी शेतकऱ्यांना शेतमालाची योग्य किंमत मिळण्यासाठी नियंत्रित बाजारपेठेतून खरेदी होणे आवश्यक आहे परंतु बीड जिल्ह्यामध्ये उत्पादन झालेल्या शेतमालापैकी फक्त 37.7 टक्के माल नियंत्रित बाजारपेठेमार्फत खरेदी केला गेला आहे, हे प्रमाण अतिशय कमी आहे. या प्रमाणात वाढ होण्यासाठी शासन, कृषी विभाग तसेच कृषी उत्पन्न बाजार समितीमार्फत प्रयत्न होणे आहे. तसेच बीड जिल्ह्यातील आष्टी, परळी, गेवराई व बीड सामित्यामार्फत सर्वात जास्त मालाची उलाढाल झाली आहे तर तुलनेने इतर सामित्यामार्फत कमी उलाढाल झाली आहे. शेतकऱ्यांना त्यांच्या शेतमाला ला योग्य भाव मिळवून देण्यासाठी नियंत्रित बाजारपेठेतून खरेदी होणाऱ्या मालाचे प्रमाण वाढणे आवश्यक आहे. त्यासाठी नवीन उपबाजारांची स्थापना करणे, शेतकऱ्यांना बाजारपेठाविषयी माहिती देणे व शेतकऱ्यांमध्ये जागृकता निर्माण करणे आवश्यक आहे.

संदर्भ :

1. कविमंडल व्ही (2006) कृषी अर्थशास्त्र, मंगेश प्रकाशन, नागपूर, पृ.181–183
2. देसाई आणि भालेराव (2012), भारतीय अर्थव्यवस्था, निराली प्रकाशन, पुणे, पृ.17.9 ते 17.12
3. चव्हाण ए. एन (2009), भारतीय अर्थव्यवस्था, प्रशांत पब्लीकेशन, जळगांव, पृ. 202–203
4. जिल्हा सामाजिक व आर्थिक समालोचन (2012), जिल्हा बीड
5. कोंडेवार एस. (2011), भारतीय अर्थव्यवस्था, अरूणा प्रकाशन, लातूर, पृ. 105 ते 106
6. Shakeel-ul-Rehman (June 2012), Agriculture Marketing Services in India, Arth Prabhand : A Journal of Economics and Management Vol.1 (3) Revived from praj.co.in
7. www.msamb.com

डॉ. ढास. डी. के.
अर्थशास्त्र विभागप्रमुख, प्रमिलादेवी पाटील कला व विज्ञान महाविद्यालय,
नेकनूर. जि. बीड .

श्री. दादासाहेब जयवंतराव काटे
संशोधक विद्यार्थी, स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ, नांदेड उपकेंद्र लातूर.

Publish Research Article
International Level Multidisciplinary Research Journal
For All Subjects

Dear Sir/Mam,

We invite unpublished Research Paper,Summary of Research Project,Theses,Books and Book Review for publication,you will be pleased to know that our journals are

Associated and Indexed,India

- ✶ International Scientific Journal Consortium
- ✶ OPEN J-GATE

Associated and Indexed,USA

- EBSCO
- Index Copernicus
- Publication Index
- Academic Journal Database
- Contemporary Research Index
- Academic Paper Databse
- Digital Journals Database
- Current Index to Scholarly Journals
- Elite Scientific Journal Archive
- Directory Of Academic Resources
- Scholar Journal Index
- Recent Science Index
- Scientific Resources Database
- Directory Of Research Journal Indexing

Golden Research Thoughts
258/34 Raviwar Peth Solapur-413005,Maharashtra
Contact-9595359435
E-Mail-ayisrj@yahoo.in/ayisrj2011@gmail.com
Website : www.aygrt.isrj.org